

1. Kontinuita sčítání na území České republiky

Největší statistické šetření tj. sčítání lidu má na našem území dlouholetou tradici. Cíl, obsah, organizace, metody zjišťování či zpracování dat se s rozvojem společnosti mění a odpovídají době, ve které se sčítání koná. Přesto je dlouhá časová řada výsledků sčítání jeden z největších přínosů. Cílem každého sčítání je na jedné straně dostat současné poptávce po datech, na straně druhé ale také zachovat srovnatelnost dat mezi sčítáními a umožnit tak komplexní pohled na obyvatelstvo v historickém kontextu.

Zatímco první sčítání lidu neboli tzv. soupisy obyvatel se ve světovém měřítku začaly objevovat již před více než dvěma tisíci lety, nejstarší dochované soupisy obyvatelstva na území Čech pocházejí ze středověku. Ty však nezahrnovaly veškeré obyvatelstvo a konaly se jednorázově či nepravidelně, především za účelem zjištění podkladů pro vybírání daní. Jako předchůdce moderních sčítání jsou považovány až tzv. tereziánské konskripce. Ty začaly vznikat na základě patentu císařovny Marie Terezie o každoročním sčítání, přičemž první takový soupis byl proveden v roce 1754, a to poprvé současně a jednotně na celém území soustátí.

Teprve v roce 1857 se uskutečnilo sčítání lidu, které je označováno jako přechod mezi soupisy obyvatel a moderními sčítáními lidu. Poprvé se konalo k jednomu rozhodnému okamžiku, zahrnovalo veškeré obyvatelstvo a poprvé se na něm nepodílely vojenské úřady. Sčítáním lidu v roce 1869 začíná nová éra moderních sčítání lidu na našem území s předepsanou desetiletou periodou, prováděna podle zásad stanovených mezinárodními kongresy, tak jak tomu je dnes. Toto sčítání vytvořilo podmínky pro porovnávání základních demografických údajů od tohoto roku až po současnost. Vedle sčítání lidu se poprvé provedl i soupis bytů, byť neúplný. Způsob provádění dalších sčítání zůstával shodný, rozšiřoval se však rozsah zjišťovaných údajů.

První československé sčítání se konalo v roce 1921 a organizoval ho nově zřízený Státní úřad statistický. V roce 1961 se uskutečnilo první sčítání lidu, domů a bytů. Tato nová koncepce se stala základem pro všechna další sčítání u nás. Poprvé v historii se jednalo o integrovaný census se vzájemně propojenými údaji o obyvatelích, domácnostech, bytech a domech. Poprvé byly také zpracovány údaje za obyvatele podle místa jejich trvalého pobytu, zavedena nová koncepce tzv. censových domácností, která vycházela z rodinných vztahů osob v bytě, a nově byla zjišťována také dojíždka do zaměstnání a škol.

1.1 Sčítání lidu, domů a bytů 2011

Sčítání 2021 navazovalo na sčítání 2011, které bylo v mnoha ohledech inovativní. Jednalo se o první tzv. **kombinovaný census** v České republice. Poprvé v historii censů nebyly jediným zdrojem dat sčítací formuláře vyplněné respondenty, ale nově také tzv. administrativní zdroje dat (AZD) tj. data, která nejsou primárně shromažďována pro účely censu, ale díky schválené legislativě je bylo možné využít. Využití AZD je jedním ze způsobů, jak snížit administrativní zátěž respondentů. Zároveň také neduplikovat sběr údajů, které již obyvatel státu jednou poskytl. Tato snaha je patrná v celé Evropské Unii a je podporována příslušnou legislativou. Při sčítání 2011 byla tato data využita ve všech fázích sčítání. Jak při přípravě, sběru dat, tak i při zpracování.

Nezastupitelnou funkci při územní přípravě měl *registr sčítacích obvodů (RSO)*, jehož data posloužila při definování sčítacích obvodů. Dalším zdrojem dat byl *informační systém katastru nemovitostí (ISKN)*, který poskytl informace o tzv. velkých vlastnících pro účely sečtení domů. Nejpodstatnější, ale také největší, výzvou bylo využití *informačního systému evidence obyvatel (ISEO)*, jehož zřizovatelem bylo Ministerstvo vnitra. Svoji úlohu měla data tohoto systému jak ve fázi přípravy, tak ve fázi zpracování. Výrazně přispěla ke zvýšení kvality výsledků resp. k úplnosti sečtení celé populace. Díky ISEO bylo možné identifikovat 419 tisíc obvykle bydlících osob, které se nepodařilo sečíst v terénu prostřednictvím sčítacích formulářů. Administrativní data posloužila nejenom k vyčíslení těchto osob, ale poskytla k nim také sadu základních informací.

Další významnou novinkou, která přispěla ke zvýšení kvality výsledků sčítání, byla možnost vyplnit sčítací formulář elektronicky. On-line formuláře ve formě pdf dokumentů byly vizuálně i obsahově totožné s papírovými formuláři. Navíc však umožnily zabudování některých kontrol, které respondentům nedovolily vyplnění nelogických kombinací či nevyplnění povinné otázky. Tento způsob získání dat výrazně urychlil jejich zpracování, kdy odpadla časově náročná fáze skenování, rozpoznávání a validace údajů.

Nejvýznamnější novinkou v oblasti metodiky bylo nahrazení konceptu trvalého bydliště konceptem obvyklého bydliště. Tato změna byla primárně dána evropskou legislativou, která vycházela ze snahy sjednotit přístupy v rámci celé Evropské unie a vyhnout se tak vícenásobnému sečtení jedné osoby v různých státech unie. Zároveň umožnila srovnání skutečného a evidovaného bydliště osob. Obvyklé bydliště bylo základním třídícím hlediskem všech definitivních výsledků. Také na obydlenost domu resp. bytu bylo pohlíženo z hlediska obvyklého pobytu. Stejně tak domácnosti byly vytvářeny na základě obvyklého bydliště jejich členů.

Z obsahového hlediska se důležitou novinkou stalo rozšíření možností odpovědí na otázku rodinného stavu. V souladu s platnou legislativou bylo nově zjišťováno také registrované partnerství.

Stěžejní formou publikování výsledků byl webová prezentace ve formě předdefinovaných výstupů v české i anglické verzi. Výsledky byly uloženy do veřejné databáze ČSÚ (VDB). Ta uživateli umožnila zvolit si konkrétní tabulku v konkrétním územním detailu. V omezeném množství měl uživatel také možnost zvolit si konkrétní třídění a vytvořit si tak vlastní tabulku. Tištěné publikace byly vydány ve velmi omezeném rozsahu především z dokumentačních důvodů.

Stejně jako pro předchozí cenzu byl i pro SLDB 2011 vydán samostatný zákon (č. 296/2009 Sb.). Novinkou se stal závazný evropský legislativní rámec v podobě stěžejního *Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 763/2008 o sčítání lidu, domů a bytů*. To kladlo na organizátory sčítání v jednotlivých zemích značné nároky a určovalo nezbytné podmínky, které bylo potřeba dodržet a splnit. Vycházelo přitom z již dříve platných mezinárodních doporučení OSN. Dále Nařízení mimo jiné stanovilo, že všechny členské země jsou povinny předat Eurostatu konečné, ověřené a souhrnné výsledky sčítání do 27 měsíců od konce referenčního roku (tj. roku 2011). Obsahem přílohy Nařízení byl potom výčet povinných témat, za která mají být při sčítání lidu poskytnuty údaje.

Bližší specifikaci výstupů definoval Eurostat v prováděcích předpisech. Prvním z nich je *Nařízení Komise (EU) č. 1201/2009*. Dokument předepisuje přesnou strukturu a úroveň detailu povinných témat. Určuje některé metodické a technické požadavky tak, aby výstupy jednotlivých členských států byly v co možná nejvyšší míře srovnatelné.

Druhým prováděcím opatřením je *Nařízení Komise (EU) č. 519/2010*. Tento dokument se věnuje struktuře tabulací a popisuje rozsah metadat (informace o předávaných údajích). Tabulace (tzv. hyperkostky) byly kombinací jednotlivých dimenzí definovaných v Nařízení. V Nařízení je popsáno celkem 60 hyperkostek.

Poslední z prováděcích předpisů *Nařízení Komise (EU) č. 1151/2010* se týkalo zpracování zprávy o kvalitě. Definovalo obsah zprávy a také konkrétní ukazatele kvality.

Všechny výstupy dané nařízeními Eurostat postupně zpřístupnil pomocí oficiálního online nástroje nazvaného *Census Hub*, založeného na sdílení dat. Data zůstávají v databázích národních statistických úřadů a Eurostat poskytuje webové rozhraní, prostřednictvím kterého si uživatel specifikuje strukturu požadovaného datového výstupu. Údaje jsou pak získány z databází jednotlivých zemí a prostřednictvím *Census Hub* prezentovány v podobě klasických statických tabulek. Datový zdroj je tvořen metodicky srovnatelnými agregovanými daty za osoby, byty a domácnosti ve struktuře definované Nařízením Komise (EU) č. 519/2010. Kromě konkrétních údajů jsou v *Census Hub* k dispozici také soubory metadat. I tyto informace mají unifikovanou formální podobu. Zahrnují celkem 21 věcných témat, např. metodiku místa obvyklého pobytu, místa narození, státního občanství aj. Třetím informačním blokem *Census Hub* jsou údaje o kvalitě. Princip zobrazení konkrétních informací je obdobný jako u generování datových výstupů.